

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

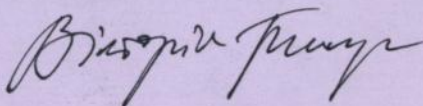
ТИПЧУК Вікторія Мирославівна

УДК 745.51(477.8)

**МИСТЕЦЬКІ ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО
У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ТУРЧИНЯКА
1900-1939 років**

Спеціальність 17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів – 2002

125.508.043 (28к) 5-8 Тур

448/449

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00762181 (P)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті культури і мистецтв Прикарпатського університету імені Василя Стефаніка

Науковий керівник – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри історії та теорії мистецтва Львівської академії мистецтв
КРАВЧЕНКО Ярослав Охрімович

Офіційні опоненти – доктор мистецтвознавства, Провідний науковий співробітник відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України
ТИМОФІЄНКО Володимир Іванович

– кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Українського державного лісотехнічного університету
ОДРЕХІВСЬКИЙ Роман Васильович

Провідна установа – Інститут народознавства НАН України, відділ народного мистецтва

Захист відбудеться 11 грудня 2002 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.103.01 у Львівській академії мистецтв (79001, Львів, вул. Кубійовича, 38).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської академії мистецтв.

Автореферат розіслано 10 листопада 2002 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради доктор мистецтвознавства

Г.Г. Стельмашук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На Гуцульщині у другій половині XIX – на початку XX ст. існувало декілька центрів деревообробництва, які відігравали важливу роль у формуванні стилістики різьбярського декору новітньої доби. Центри деревообробного промислу славились видатними майстрами, серед яких помітне місце займає Василь Турчиняк (Турченяк, Турич) (1864–25.07.1939) – провідний різьбяр делятинського осередку народного дерев'яного будівництва та різьблення.

Різьблення по дереву предметів церковного обладнання, представлене у творчості Василя Турчиняка, не має аналогів серед відомих зразків того часу. Різьбяр декорував іконостаси, предмети інтер'єру дерев'яних церков (ним збудованих) на засадах традиційного для гуцулів плоскорізьблення, не повторюючи декор професійно виконаних візців. Він творчо переосмислив композиційні засади оздоблення різьбою предметів ужиткового мистецтва і адаптував їх до монументального сницарського різьблення в інтер'єрі гуцульської церкви. Яскраво виражений авторський стиль Василя Турчиняка можна порівняти з творчим доробком у галузі декоративного різьблення Юрія Шкрібляка, хоч їх розділяє половина століття. Василь Турчиняк, як і Юрій Шкрібляк, вніс інноваційні зміни в декоративне різьблення, однак новаторські пошуки в декоруванні Василя Турчиняка не мали такого продовження і розвитку, як у Юрія Шкрібляка, і не стали традиційними.

Виникнення і становлення специфічної авторської манери митця зумовлені посиленням ролі особистості в народній творчості XX ст., що збагатило прикладну галузь творчими здобутками багатьох майстрів народного мистецтва. Доробок таких майстрів потребує належної фахової оцінки, атрибутування, введення у науковий та соціально-культурний обіг.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Тема дисертації внесена у план науково-дослідної роботи аспірантів і викладачів Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, а також узгоджена з програмою наукових досліджень Інституту народознавства НАН України в розробці тематики “Теоретичні та історичні проблеми народної творчості” (шифр 4.16.6.8.) та теми “Історичні парадигми параметрів українського народного мистецтва: традиції, типологія і локалізація” (шифр 3.3.4.9.).

Мета роботи – визначити художні особливості декоративного різьблення в інтер'єрі та екстер'єрі дерев'яних церков Василя Турчиняка у контексті церковного мистецтва Західної Гуцульщини-першої третини XX століття.

ІНІВ ім. В. Стефаника
АН України

Завдання:

- простежити історію вивчення творчості Василя Турчиняка;
- охарактеризувати творчу спадщину майстрів традиційного художнього деревообробництва Західної Гуцульщини;
- обстежити і зафіксувати екстер'єри та інтер'єри церков, іконостаси, різьблене обладнання, виконані Василем Турчиняком, ідентифікувати їх та виявити стан збереженості;
- встановити типологію оздоблення екстер'єру церков Василя Турчиняка;
- розкрити художні особливості різьбленого декору іконостасів та предметів церковного обладнання;
- виявити стильові риси орнаментальних композицій творів різьбяра;
- розглянути художньо-образні характеристики та іконографію різьблених ікон;
- визначити місце і роль Василя Турчиняка у мистецьких процесах плоскорізьблення на Західній Гуцульщині в першій третині ХХ століття.

Об'єктом дослідження є процеси становлення і розвитку творчості народного різьбяра Василя Турчиняка у контексті церковного мистецтва Західної Гуцульщини першої третини ХХ століття.

Предмет дослідження – твори художнього різьблення Василя Турчиняка в інтер'єрах та екстер'єрах дерев'яних церков.

Географічні межі дослідження охоплюють західну частину Гуцульщини – Делятинщину (населені пункти Надвірнянського р-ну) та її перехідну зону (м. Надвірна, с. Верхній Майдан, с. Стримба), а також с. Дуліби Стрийського р-ну і с. Грушів Дрогобицького р-ну Львівської обл., в яких споруджено й декоровано дерев'яні церкви під керівництвом Василя Турчиняка.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину ХІХ – початок ХХ ст. і пов'язані з процесом формування стилістики художнього різьблення по дереву на Гуцульщині. У цей період на території Західної Гуцульщини сформувався делятинський осередок народного дерев'яного будівництва та різьблення. Провідним різьбярем-будівничим цього осередку був Василь Турчиняк, творчість якого за 1900-1939 рр. детально розглядається у роботі.

Наукова новизна одержаних результатів:

- доведено існування на території Західної Гуцульщини делятинського осередку народного дерев'яного будівництва і різьблення, визначено особу провідного майстра цього осередку;

- встановлено та уточнено дати будівництва церковних споруд Василя Турчиняка і створення до їхніх інтер'єрів предметів декоративного різьблення;
- визначено стильові особливості різьблення Василя Турчиняка;
- систематизовано орнаментальні композиції різьбяра, розглянуто характер запозичень, трансформацій та впливів художніх стилів на різьблення предметів церковного інтер'єру Василя Турчиняка;
- зафіксовано на фотографіях і атрибутовано невідомі досі твори Василя Турчиняка та введено їх у науковий обіг;
- вперше подано церковне різьблення Василя Турчиняка у ракурсі мистецького явища, підпорядкованого власній системі формотворення.

Практичне значення дослідження. Результати дисертаційної праці можуть бути використані у вищій школі при створенні теоретичних курсів, спецкурсів декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини; для написання праць з історії декоративного мистецтва, укладання навчальних посібників, в каталогізації пам'яток церковного різьблення Гуцульщини; при оцінці історико-культурного значення пам'яток декоративного різьблення церковних інтер'єрів Гуцульщини з метою їх збереження.

Апробація дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження розглянуто та обговорено на засіданні кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та образотворчого мистецтва і дизайну Інституту культури Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (протокол № 2 від 15.10.2001). Результати дослідження апробовані на конференціях: “Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи” (Львів, 1999), “Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи” (Львів, 2000), “Українська Національна Ідея та відродження української національної еліти” (Київ, 1999), на Перших наукових читаннях, присвячених 2000-літтю Різдва Христового “Європейське мистецтво XV-XX ст.” (Дрогобич, 1999), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Мистецька і дизайнерська освіта в Україні та шляхи її інтеграції у європейський простір: досвід, проблеми, перспективи” (Івано-Франківськ - Коломия - Галич, 1999), на XXXVIII, XXXIX науково-творчих конференціях професорсько-викладацького складу Львівської академії мистецтв (Львів, 1999, 2000).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація загальним обсягом 154 сторінки основного тексту складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (208 позицій) та додатків у вигляді ілюстративного матеріалу (170 рисунків).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, окреслюється географічні межі та хронологічні рамки роботи, висвітлено наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, характер їх апробації.

У першому розділі “АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ, ДЖЕРЕЛА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ” розглядається сучасний стан і ступінь дослідженості теми, з'ясовується джерельна база та наукові методи дослідження.

Наукові праці, присвячені творчості Василя Турчиняка, починають публікуватися у 1930-х рр. Ще прижиттєво на сторінках краківського часопису “Kronika ilustrowana Wieku Nowego” (1936) вміщується світлина Василя Турчиняка і подається стисла довідка про майстра. Одним із перших мистецтвознавців, хто опублікував невеликий нарис про творчість Василя Турчиняка, була Г. Лагодинська. Дослідниця кілька разів приїжджала у присілок Луг, де жив і працював Василь Турчиняк, розмовляла з майстром та оглядала його твори. Згодом свої спостереження виклала у статті “Скарби мистецтва у глухій закутині”, вміщеній у красназнавчому виданні “Наша Батьківщина” (1938). Наступні видання про творчість Василя Турчиняка належать до повоєнного часу.

Після Другої світової війни на території Надвірнянського району знаходилося чимало таємних військових об'єктів. У присілку Луг цього району в 1950-х рр. було споруджено військовий ракетний гарнізон та розпочато добування урану, а населений пункт Луг – ліквідовано. Незважаючи на ситуацію, що склалася, мистецтвознавець Ю. Лашук спробував проаналізувати здобуток майстра з присілку Луг Василя Турчиняка (1955). Автор стисло подав біографічні відомості про різьбяра та охарактеризував його твори, приділяючи основну увагу особливостям декоративного різьблення. Вчений виділяє кілька груп орнаментальних схем, зазначаючи, якими видами інструментів вони виконувалися. Результатом спостережень та висновків став реферативно викладений рукопис, матеріали якого так і не були опубліковані.

Упродовж 1950-1960-х рр. з'явилася низка творів художнього і публіцистичного характеру про дялятинського майстра. Так, збірник оповідань Г. Кирилюка містить розповіді про народних майстрів, зокрема і про Василя Турчиняка (1957).

Інформативними залишаються відомості історика-красназнавця М. Клапчука з питань історії та культури Делятинщини. Серед його рукописів є оглядові матеріали про “Церковні будинки на Делятинщині”

(1984), статті про декоративне різьблення Західної Гуцульщини (1972).

Важливу фактологічну інформацію про творчість Василя Турчиняка на теренах Бойківщини зібрав священник о. М. Дацишин (світлини, свідчення очевидців, легендарні перекази про народного різьбяр). Матеріали М. Дацишина про будівництво та обладнання Василем Турчиняком церкви у селі Дуліби опублікував у журналі "Образотворче мистецтво" в 1992 р. Р. Корогодський.

Біографічні довідки про Василя Турчиняка фіксують такі лексикографічні джерела, як Українська Радянська Енциклопедія (1964), Словник художників України (1973), Митці України (1992), Мистецтво України (1997), словник у монографії А. Будзана (1960), перелік персоналій гуцульських майстрів, складений Я. Кравченком (1991), М. Клапчуком (1994), І. Могитичем (1999), В. Вуйчиком та В. Слободяном (2001).

Серед видань останніх десятиліть заслуговує на увагу оглядова інформація про творчість Василя Турчиняка М. Моздира, подана в монографії "Українська народна дерев'яна скульптура" (1980). Інші публікації зазначеного періоду повторюють або повністю цитують фактологічний матеріал попередніх видань (В. Клапчук (1995, 1994), А. Дем'янчук (1994, 1995), О. Петрашук (1994), М. Яновський (1980), Г. Пуга (1992).

Таким чином, статті про Василя Турчиняка мають здебільшого характер описів, окремих нотаток, репортажів, у яких автори наводять біографічні дані, дають оцінку творам будівничого-різьбяр з тенденцією до інвентарно-описового представлення творів, не ставлячи собі за мету визначити місце і роль доробку Василя Турчиняка у мистецьких процесах.

Відсутність спеціальних досліджень творчості майста, зумовили більш ґрунтовне осмислення літератури, присвяченої його діяльності та декоративному мистецтву Гуцульщини взагалі. Праці зазначених авторів стали теоретичною основою дослідження. З видань вітчизняних вчених базовими були наукові доробки В. Січинського, Д. Щербаківського, В. Щербаківського, М. Драгана, В. Свенціцької, А. Будзана, П. Жолтовського, П. Юрченка, Г. Логвина, В. Самойловича, І. Могитича, М. Станкевича, О. Соломченка.

Серед праць 1950-1960-х рр. слід відзначити монографію В. Січинського "Історія українського мистецтва" (1956) та колективне історико-етнографічне дослідження "Гуцульщина" (1987), в яких містяться відомості про творчість дялятинських майстрів. У праці В. Січинського зазначається, що на території Західної Гуцульщини діяв осередок "культури дерев'яного будівництва північних Карпат" із центрами у містах Долина, Косів і селищі Делятин. У монографії "Гуцульщина"

вказано, що для гуцулів “своєрідною будівельною академією” було село Заріччя Надвірнянського району.

Поодинокі згадки про дялятинських будівничих і різьбярів містяться в узагальнених працях В. Шухевича (1899-1908), М. Домашевського (1985-2001), “Альманасі Станіславської землі” (1975) та публікаціях М. Клапчука (1972-1999).

Огляд літератури з питань монументально-декоративного різьблення по дереву народних майстрів засвідчує, що наявні публікації лише частково розкривають обрану для дисертаційного дослідження тему.

Джерельною основою дослідження стали авторські польові матеріали, зібрані упродовж 1996-2002 рр. на території Західної Гуцульщини (с. Верхній Майдан, с. Стримба, смт. Битков, смт. Делятин, смт. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.) та Бойківщини (с. Дуліби Стрийського р-ну, с. Грушів Дрогобицького р-ну Львівської обл.), а також фотоматеріали з приватних архівів М. Вексюк, М. Дацишина, оригінали ескізів та замальовок Василя Турчиняка, що зберігаються у В. Савчука та М. Вексюк. У процесі досліджень було зроблено обмірні креслення п'яти церков, побудованих майстром, знято габаритні розміри елементів обладнання церковних інтер'єрів у шести спорудах. Результати власних польових досліджень, здійснених під керівництвом проф. Ю. Лашука та доц. Я. Кравченка упродовж 1996-2001 рр., відображені у третьому і четвертому розділах роботи.

Одну з ключових позицій у **методиці дослідження** займає комплексний підхід, що проявився у методі мистецтвознавчого аналізу та порівняльної характеристики. Аналіз особливостей декоративного різьблення майстра здійснюється за допомогою порівняльного методу й класифікації у контексті декоративно мистецтва Гуцульщини. Метод порівняння відомих зразків з новодосліджуваними було використано при ідентифікації пам'яток, які обстежувалися під час польових досліджень.

У методиці дослідження враховується самотність творчості Василя Турчиняка. Монументально-декоративне різьблення майстра вперше подається у ракурсі мистецького явища, підпорядкованого власній системі формотворення. Розглянуто мистецькі впливи історичних стилів та традиційного плоскорізьблення на його роботи. На основі стилістичного аналізу виявлено принципи побудови орнаментів різьбяря.

У **другому розділі “СТИЛІСТИКА ТРАДИЦІЙНОГО ХУДОЖНЬОГО ДЕРЕВООБРОБНИЦТВА ЗАХІДНОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ”** висвітлюються особливості творчості дялятинських майстрів художньої обробки дерева – різьбярів, теслярів, столярів, будівничих, простежується творчий шлях провідного майстра цього осередку різьбяря Василя Турчиняка.

На території Делятинщини в кінці XIX – на початку XX ст. сформувався делятинський осередок народного будівництва і різьблення. Найбільш виразними центрами, де формувалися способи, прийоми, техніка художньої деревообробки, а також стилістика гуцульської різьби були осередки народної творчості, розташовані як у селах Яворові, Річці, Брустурах, місті Косові (Східна Гуцульщина), так і на Делятинщині (Західна Гуцульщина).

Деревообробні промисли майстрів Делятинщини характеризувалися значною кількістю будівничих, теслів, столярів, різьбярів. Статистичні дані свідчать, що найбільше майстрів деревообробки проживало у селах Білі Ослави, Микуличині, Заріччі, містах Яремча, Надвірна, селищі Делятин. На цій території з XX ст. діяла реміснича школа (кравецтва, шевства, столярства) у присілку Дора, школа різьбяра Б. Біляшівського у місті Надвірна. Випускники шкіл виготовляли різьблені предмети ритуального та побутового призначення.

Особливістю декоративного різьблення по дереву делятинських майстрів було виготовлення “писаних” столів, боковини яких оздоблювались різьбленням та інтарсією. На території Делятинщини дослідник М. Клапчук виявив сто двадцять таких столів (дослідження проводилося у 1970-х рр.). Конструктивною основою столів був власне стіл, який складався зі стільниці, шухляд і підніжжя. Геометричні орнаментальні мотиви “писаних” столів здебільшого укладалися в хрестографіми, “ружі” і “зірки”. Композиції відзначались простотою і невибагливістю орнаменту.

Провідним майстром делятинського осередку дерев'яного будівництва і різьблення був Василь Турчиняк. Не маючи змоги отримати освіту, він самотужки вивчив латинську абетку, але до кінця життя залишився напівписьменним. Від батька, сільського теслі, син навчився виготовляти хатне начиння, меблі, зводити будівлі селянського двору. Досвід різьбяра він здобув працюючи підмайстром над виготовленням іконостасів (іконостас у селі Яблуниця Надвірнянського району).

Василь Турчиняк працював у галузі монументально-декоративного різьблення поряд з майстрами М. Турчиняком, В. Савчуком, І. Свищуком. Пошуки Василя Турчиняка у сфері декоративного різьблення яскраво вирізняють його твори з-поміж виробів його сучасників.

Для порівняння побіжно розглядається творчість різьбярів сіл Яворова, Річки, Брустурів, міста Косова, які у декоруванні виробів інкрустацією, випалюванням, мозаїкою, інтарсією перевагу надавали “сухому” різьбленню, які мали яскраво виражений індивідуальний стиль і працювали з використанням традиційних для плоскорізьблення елементів та мотивів, створивши найхарактерніші варіанти новітніх схем гуцульсь-

кого геометричного орнаменту. Це Ю. Шкрібляк (1822-1884), В. Шкрібляк (1856-1926), Ю. Корпанюк (1892-1976) та С. Корпанюк (1894-1970).

У третьому розділі **“ТВОРЧИСТЬ НАРОДНОГО РІЗЬБЯРА ВАСИЛЯ ТУРЧИНЯКА 1900-1939 РОКІВ”** розглядаються принципи будівництва, типологія і оздоблення екстер'єру церков Василя Турчиняка.

За плануванням церкви, споруджені Василем Турчиняком, належать до хрестових п'ятизрубних будівель із прямокутними (Верхній Майдан, Стримба, Ворохта) чи гранчастими гранями приділів і вівтаря (Луг, Дуліби, Грушів). У творчій спадщині майстра є як одноверхі хрещаті церкви, порівняно невисокі, з простою конфігурацією об'ємів, так і п'ятиверхі хрещаті церкви, складні у плані з гранчастими зрубами, яскраво освітлені і високі.

За композицією та характером архітектурних форм споруди Василя Турчиняка можна поділити на дві групи. Перші типові для дерев'яного церковного будівництва Гуцульщини (Верхній Майдан, Стримба). У композиційній побудові церков другої групи (Дуліби, Грушів, Ворохта) майстер змінює співвідношення висоти конструктивних частин, трактування верхів, але при цьому зберігає традиційну систему пропорційних закономірностей хрестових споруд, яка ґрунтується на основі величини сторони центрального зрубу і яка кратна давньоукраїнській мірі довжини – ліктю – 46,24 см (Василь Турчиняк чи не останній народний будівничий ХХ ст., який її використовував). Спорудження церков у селах Дуліби та Грушеві спонукало майстра змінити вертикальні співвідношення об'ємів споруд і наблизити їх до традицій бойківського будівництва.

Еклектичний підхід різьбяр-будівничого до об'ємно-планувального вирішення церковних споруд та використання декору в оформленні екстер'єру збагатив архітектоніку прямолінійних елементів напруженими гнучими формами бань, змінив форму вікон, надаючи їм аркоподібних округлих контурів, у декорування дверей вніс різьблення і профілювання, оздобив стіни зрубів різьбленням. Василю Турчиняку вдалося досягнути гармонії між конструкцією і декором у побудові церковних споруд з використанням новаторського підходу до принципів традиційного дерев'яного будівництва.

У декоруванні дверей та одвірків, обрамленні вікон, просвітів голосників, балюстрадах хорів та ганків Василь Турчиняк новаторськи використовує різьблення, профілювання та накладні деталі. Серед деталей конструкції дерев'яних церков найбагатше оздоблені різьбленням двері і стіни зрубів. Мотиви різьблення дверей складаються зі складних розеткових елементів “зірок”, “руж” та смуг “зубців”, “кривульок”, що розмежовані профільованими лиштвами. Майстер оздобив уперше

різьбленням стіни церковного підопасання (Дуліби, Грушів). На гладкій поверхні стіни зрубів екстер'єру вирізьбив багатораменні хрести ("многохресники") (1.3 м x 1.5 м), кожен з яких композиційно відмінний. Графічна схема хрестів складається з виділеного мотиву "зірки" чи "ружі", оточеної "зубцями", "лускою", "віконцями", "сіканцями", сіткою "ільчастого письма". Багатораменні хрести майстра можна співставити з давнім гуцульським різьбленням на сволоках, скринях. Глибокий насичений орнамент тригранно-виїмчастої різьби певною мірою нагадує геометричне оздоблення одвірків та сволоків бойківських хат, полиць для ікон – "божників", мисники Чернігівщини, Полтавщини, Київщини.

З інструментарію різьбляра вперше зафіксовано дерев'яні бруски і кутники із вибраними пазами, завдяки яким майстер швидко розробляв композиційну схему, зберігаючи при цьому сталі пропорційні співвідношення між шириною мотивів у всіх орнаментах. Такий винахід полегшував та прискорював виготовлення об'ємних деталей церковного обладнання, адже Василь Турчиняк майже все різьблення по дереву виконував сам.

У четвертому розділі "ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НОВАТОРСТВО У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ТУРЧИНЯКА" аналізується структура, орнаментальні композиції та художні особливості різьблення іконостасів і церковного обладнання майстра, визначаються художньо-образні характеристики та іконографія різьблених ікон, а також розглядається творчість Василя Турчиняка у контексті монументально-декоративного різьблення Західної Гуцульщини.

4.1. Структура, орнаментальні композиції та художні особливості різьблення іконостасів і церковного обладнання.

Новаторською у чотирирусній конструкції іконостасів Василя Турчиняка є структура верхніх ярусів, які різьбяр розпочав укладати півколом. Нетиповим є також спосіб розміщення ікон у фігурних медальйонах, які звисають, кріплячись до конструкції апостольського ярусу.

Декоративний ефект різьблення іконостасів та предметів церковного обладнання полягає в поєднанні різних форм, протиставленні просторових елементів – випуклих і увігнених, плоских і рельєфних, контрастів світла і тіні та у техніці різьблення – поєднання плоскої, рельєфної, круглої різьби, накладних деталей, прорізів тла. У декорі іконостасів найважливішу роль відіграє різьблення ікон, другорядну роль – орнаментальні композиції. Організація закритих орнаментальних композицій майстра здійснюється за таким принципом: орнаментальне поле ділиться на менші площини – центральний ромб з меншими прямокутниками по боках, центральний ромб з двома трикутниками по боках, кола всередині з прямокутниками по боках, вертикальні, горизонтальні смуги, тільки

ромб, або відсікання в орнаментальному полі кутів. При поділі площини завжди зберігається логічний взаємозв'язок форми і конструкції. Закриті композиції характеризуються рідким різьбленням та виразним глибоким графічним рисунком (основи намісного ряду, вітварів, проповідальниць). Василь Турчиняк переосмислив усталені для декоративно-ужиткового мистецтва різьби по дереву схеми орнаментальних композицій, застосовуючи традиційні мотиви та елементи.

Основним мотивом самостійних орнаментальних композицій виступають розеткові елементи “руж”, “зірок” чи хрестографем. Стрічковий орнамент здебільшого покриває проміжки між іконами, рами, сітчастий – тло ікон, постаті святих, окремі елементи конструкції іконостасу та деталі предметів церковного інтер'єру, komponується у геометричні фігури різної конфігурації. За характером різьблення геометричне, з невеликим вкращенням рослинних елементів (переймаючи окремі елементи із взірців західноєвропейських стилів майстер ігнорував характерну для того чи іншого стилю пластичність). Василь Турчиняк відбирає тільки такі елементи, що належать до найдавнішої групи мотивів (за А. Будзаном) і не вводить нових. Одними з найбільш складних, часто використовуваних і формотворчо розмаїтих мотивів були хрестографем. В основі їх графічної схеми лежали багатораменні хрести та різноманітні поєднання простих за формою хрестів з розетами, солярними знаками, елементами “ільчастиє письмо”, “очка-виїмки”, “зубці”, “нігтики”, “змійка”. У результаті поєднання в художній структурі кожної такої хрестографемі кількох компонентів представлено широкий спектр конфігурацій, серед яких вирізняються конструкції, утворені накладанням хрещатих і розеткових мотивів. Середохрестя складних графем часто виділяються розетковими мотивами, мальтійським хрестом, медальйонами із зображенням “Божого ока”, обличчя Ісуса Христа, фігуративних постатей.

Іконостаси і обладнання церковного інтер'єру Василь Турчиняк виготовляв у техніці плоского різьблення – контурного, виїмчастого, тригранно-виїмчастого та плоского й об'ємного профілювання. Основним для нього було плоске різьблення, рідше майстер використовував рельєфне, ажурне, кругле різьблення. У декорі переважало контурне плоскорізьблення, виїмчасте плоскорізьблення – рідше. Плоскорізьблення Василя Турчиняка вирізняється глибшими та масштабнішими, ніж на ужиткових предметах, прорізами, насиченою світлотіньовою градацією, завдяки чому посилюється графічна основа декору та увиразнюється його прочитання на віддалі.

Рельєфне різьблення використане в іконах та окремих елементах конструкції предметів церковного обладнання. Фігуративні постаті на

іконах виготовлені з окремих дерев'яних заготовок, а потім прикріплені до іконного тла. Вони завжди виступають над рівнем тла. Ажурне різьблення представлено двома видами – відкритою та “сліпою” ажурністю. Кругле різьблення по дереву декорує такі деталі іконостасу, як колони із завершенням у вигляді бань, елементи завершень царських воріт, колонки царських воріт. Профілювання різьбяр використовує як в оздобленні архітектурних елементів (випусти вінців, гзімс, одвірки, лутки, деталі ганків), так і в конструкції інтер'єру (найчастіше плоске профілювання).

4.2. Художньо-образні характеристики та іконографія різьблених ікон.

У процесі дослідження образних, композиційних, іконографічних та декоративних особливостей ікон простежуються дві тенденції. Одна з них вирізняється у взірцях із пластичним, випуклим рельєфом, що фігуративно моделює форми. Це ікони намісного ряду Христа й Богородиці іконостасу з присілку Луг, на яких виразно показано прагнення до пластичного, живописного моделювання форм, скульптурної соковитості та художньої насиченості. Виготовляючи цей іконостас, майстер ширше використовує рельєфне різьблення, а у виборі плоского різьблення надає перевагу виїмчастому.

Інша тенденція відображена в іконах, що характеризуються площинним рельєфом, підкресленою декоративністю, аскетичністю ліній та обмеженою палітрою декору. Ритмізовані фігуративні постаті тут не пов'язані і можуть трактуватися як орнамент (зображення Святого Миколая та Святих Константина й Олени на бічних вівтарях лузької церкви, царські ворота у церкві селища Ворохта).

Загалом художньо-стилістичні особливості іконних зображень полягають у площинному трактуванні об'ємів (винятком є намісні ікони Христа і Богородиці лузької церкви), в умовності повітряно-просторових планів, урівноваженій побудові композиції, традиційному вирішенні одягу персонажів, застиглоті ликів. Майстер трактує ікони в руслі народних традицій, але без відображення великоголовіх присадкуватих постатей, без емоційної експресивності в характеристиці дії, в розумінні самодостатності образів, у відсутності динаміки та психологічних нюансів.

Процес асиміляції інноваційних іконографічних схем у різьбярстві ускладнює народну інтерпретацію зображення. Сюжетне зображення узгоджене з іконографічним каноном (різьбяр поєднує елементи східнохристиянської і західної іконографії), але спосіб виконання відповідає традиціям гуцульського декоративного мистецтва різьби по дереву.

Ікони декоровані контурним, виїмчастим та тригранно-виїмчастим плоским різьбленням, а також рельєфним різьбленням. Працюючи над

іконними зображеннями майстер надавав перевагу виїмчастому різьбленню, що складалося з півсферичних виїмок (мотиви “вічка”, “копитці”, “листочки”, “нігтики”, “зернятка”). В інноваційному виготовленні ікон різьбяр застосовував плоский рельєф та накладні деталі.

Твори Василя Турчиняка розрізняються і за рівнем майстерності. Іконостаси у церквах сіл Верхній Майдан і Стримба поступаються декору інтер'єру церков з присілку Луг та селищі Ворохта. Манера різьблення формується від плоского, невисокого рельєфу до півокруглого, повертаючись знову до площинного.

4.3. Творчість Василя Турчиняка в контексті монументально-декоративного різьблення Західної Гуцульщини.

Аналізується роль постаті Василя Турчиняка у функціонуванні дялятинського осередку, його вплив на формування молодшого покоління майстрів. Розглядається доробок учнів майстра сина Миколи (1906-1969) та Василя Савчука (1923 р.н.), які виготовляли іконостаси в техніці плоскорізьблення.

Стилістику робіт Василя Турчиняка у декоруванні іконостасів наслідував М. Турчиняк, вибираючи його найбільш вдалі конструктивні рішення, орнаментальні мотиви і елементи різьблення. Але М. Турчиняк, як і В. Савчук, не виготовляв різьблених ікон, які стали цінним здобутком вчителя.

Різьблення В. Савчука характеризується меншою пластичністю та виразністю, у порівнянні з різьбленням Василя Турчиняка. Слід відзначити, що В. Савчук працював у техніці плоскорізьблення при виготовленні іконостасів тільки з М. Турчиняком. У 1969 р. В. Савчук відмовився від композиційних засад різьблення учителя і почав виготовляти іконостаси на замовлення в еkleктичному псевдостилі з використанням барокових форм.

Різьбярі М. Турчиняк та В. Савчук спільно працювали над декором інтер'єрів церков у селах Шибалин, Посухів Бережанського району Тернопільської області, с. Чортівець Городенківського району Івано-Франківської області, с. Баранівка Житомирської області.

Послідовниками Василя Турчиняка можна вважати майстрів, які спорудили у 1950-х рр. дзвіницю біля церкви у селі Стримба. Декорований третій ярус голосників дзвіниці – це ажурна композиція з лиштв, плоско профільованих елементів, деталей фігуративних зображень та дерев'яної скульптури. На відміну від фігуративних зображень декору дзвіниці, ікони Василя Турчиняка більш пластичні, із вдалою декоративною стилізацією та глибшими прорізами різьби.

Під впливом декору бічних вітарів, ритуального крісла та світиль-

ника Василя Турчиняка Г. Войтович виготовив іконостас до інтер'єру церкви у селі Дуліби. Наслідування полягало у використанні техніки плоскорізьблення та у запозиченні деяких орнаментальних мотивів вчителя, не притаманних бойківським композиційним схемам. Отже, різьбяр Г. Войтовичу не вдалося досягнути рівня майстерності Василя Турчиняка, але створений ним іконостас гармонійно пов'язується з декором предметів церковного інтер'єру.

Новаторські традиції Василя Турчиняка певною мірою продовжив І. Свищук з присілку Дора. У монастирській церкві присілку він розмістив іконостас, виконаний у техніці випалювання по дереву, а предмети обладнання частково оздобив плоскорізьбою (1937). Способом випалювання виготовлені ікони намісного, празникового, деісусного, пророчого рядів.

Традиції художнього деревообробництва, започатковані різьбярми та будівничими Делятинщини на початку ХХ ст., були перервані воєнними і повоєнними лихоліттями. Учні Василя Турчиняка та місцеві майстри наслідували зразки декоративного різьблення майстра, копіюючи чи вибірково запозичуючи у нього окремі елементи декору та конструкції предметів церковного обладнання, не розвиваючи, не збагачуючи напрацювання делятинського різьбяра. Здобуток Василя Турчиняка у галузі монументально-декоративного різьблення не отримав подальшого розвитку у творчості нащадків, тоді як мистецькі досягнення Ю. Шкрібляка у сфері дрібного різьбярства мали багато послідовників.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історії вивчення творчості Василя Турчиняка показав, що ця проблема у науковій літературі недостатньо опрацьована. З ХІХ ст. до кінця ХХ ст. увага дослідників була зосереджена в основному на розвитку деревообробних промислів Східної Гуцульщини, частково було розглянуто монументально-декоративне різьблення іконостасів і предметів церковного інтер'єру Гуцульщини. Творчість делятинського різьбяра Василя Турчиняка та інших майстрів цього регіону залишалась поза увагою дослідників, що стримувало наукове висвітлення мистецьких процесів, які відбувались в Західній Гуцульщині.

2. У кінці ХІХ ст. на території Західної Гуцульщини сформувався делятинський осередок народного будівництва і різьблення, який характеризувався своєрідною системою декорування предметів побуту, власною мистецькою традицією. Найвизначнішим різьбярем цього осередку в першій третині ХХ ст. був Василь Турчиняк. Він першим розпочав виготовлення іконостасів, вирізьблюючи ікони і предмети церковного ін-

тер'єру, на основі традиційного для гуцулів плоского різьблення.

3. У процесі обстеження екстер'єрів та інтер'єрів церков Західної Гуцульщини було виявлено твори Василя Турчиняка і встановлено їх автентичність, що дало можливість точніше датувати низку інших творів різьбяр. Так, церква Св. Миколая у селі Верхній Майдан побудована в 1906 р., дату будівництва церкви Св. Миколая у селі Стримба точно встановити не вдалось, але вона могла бути зведена лише в проміжку між 1906-1910 рр. Іконостаси та деякі предмети обладнання церкви у селі Верхній Майдан майстер міг виготовити протягом 1906-1934 рр., у селі Стримба – в проміжку між 1910-1934 рр. Церква Св. Івана Богослова у присілку Луг споруджена у 1911 р., але на сьогодні зруйнована. Іконостас цієї церкви виготовлявся протягом 1912-1930-х рр. (тепер знаходиться у селі Битків), а бічні вівтарі та інші деталі церковного інтер'єру – у 1936 р. (сьогодні зберігаються у церкві селища Делятин). Церква Св. Юрія у селі Дуліби та деякі предмети її інтер'єру створювалися у 1921-1924 рр. Церква Собору Богородиці у селі Грушів зведена у 1922-1923 рр. Церква Різдва Богородиці у селищі Ворохта збудована у 1936-1939 рр., а іконостас та предмети обладнання церковного інтер'єру виконані у 1936-1939 рр.

4. Аналіз декору, конструктивних особливостей побудови та типології дерев'яних церков, споруджених Василем Турчиняком, показав, що всі церкви за плануванням належать до хрестових, утворених перетином двох прямокутників з нерозширеним центральним зрубом або з розширеним центральним зрубом та прямокутними або гранчастими в основі притворами і вівтарями. Вони не суперечать засадам церковного дерев'яного будівництва. За композицією мас та характером архітектурних форм усі церкви різьбяр-будівничого поділяються на дві групи. Першим притаманне чітке дотримання канонів побудови дерев'яних церков на Гуцульщині. У композиційній побудові об'ємів другої групи майстер шукає нові способи зіставлення конструктивних частин, бань, трактування верхів, декорування архітектурних елементів, зберігаючи при цьому систему закономірностей, яка ґрунтується на основі величини сторони центрального зрубу. Декор конструктивних елементів екстер'єру відображає широке використання насамперед різьблення, а також профілювання, яке рідко застосовувалося в оформленні на початку ХХ ст.

5. Класифікація іконостасів та різьбленого обладнання церков Василя Турчиняка показала, що іконостаси належать до чотириярусних з традиційним для українського мистецтва розташуванням ярусів. Композиція іконостасної стіни розділена в усіх конструкціях на дві частини, з яких верхня відокремлена і піднята над намісним рядом ікон. Декоративне різьблення будується на своєрідно інтерпретованих композиційних за-

собах плоскорізьблення. Стилiстична основа рiзьблених iконних зображень, незважаючи на художнi запозичення, не має аналогiй з iкономалярством i вказує на те, що майстер працював на межi професiйного i народного мистецтва (засоби i манера рiзьблення народнi, а стилiстика сягає рiвня професiйних майстрiв-художникiв).

6. Орнаментальнi композицiї мають геометричний характер з незначним вкрапленням рослинних елементiв. Вони складаються з невеликої кiлькостi елементiв i мотивiв, якi належать до найбільш давньої групи мотивiв гуцульського рiзьблення по дереву. До складних мотивiв належать розетки i хрестографема, що найчастiше трапляються у творах рiзьбяра. На вiдмiну вiд плоскорiзьблення предметiв декоративно-ужиткового рiзьбярства, декор Василя Турчиняка характеризується посиленою графiчною основою, глибокими прорiзами, насиченою свiтлотiнною градацiєю.

7. Принципи художнього рiзьблення Василя Турчиняка формувались у руслi новацiй захiдноєвропейського мистецтва. Аналiз стилiстичних особливостей творiв провiдного дялятинського рiзьбяра дав змогу констатувати факт появи в декоративному рiзьбленнi майстрiв захiдної частини Гуцульщини еклектичних (неоготичних, необарокових) послань у декоруваннi церковних споруд та у виготовленнi предметiв церковного iнтер'єру.

8. Новаторськi принципи в декоруваннi плоскорiзьбленням по дереву iконостасiв та предметiв церковного iнтер'єру Василя Турчиняка творчо не розвивались його учнями i послiдовниками, i не стали традицiйними.

9. Творчiсть Василя Турчиняка, розвиваючись у руслi захiдноукраїнського мистецтва ХХ ст., чи не найдовше, зберегла давнi традицiї гуцульського народного плоскорiзьблення по дереву. Представлене у творчостi Василя Турчиняка плоскорiзьблення предметiв церковного обладнання не має аналогiв серед виявлених зразкiв того часу. Досягнення майстра у галузi монументально-декоративного рiзьблення по дереву, як i мистецькi напрацювання Юрiя Шкрiбляка у сферi декоративно-ужиткового рiзьблення, пов'язуються з формуванням гуцульського народного рiзьбярства та удосконаленням його художнього i технiчного рiвнiв.

Основні результати дисертації висвітлено у публікаціях:

1. Церкви Василя Турчняка (Турчиняка) на бойківському підгір'ї // Народознавчі Зошити. – 1998. – №5. – С.529–531.
2. Мистецький аналіз монументально–декоративного різьблення гуцульського майстра Василя Турчняка в церковному інтер'єрі // Сакральне мистецтво Бойківщини. Четверті наукові читання пам'яті Михайла Драгана. – Львів, 1999. – С.172-177.
3. Майстер-будівничий дялятинського осередку культового будівництва // Європейське мистецтво XV–XX століть. (Перше читання).– Дрогобич, 1999. – С.82-85.
4. Гуцульський майстер сакральної різьби // Образотворче мистецтво. – К., 2000. – №3-4. – С.88.
5. Дялятинський осередок художньої деревообробки Гуцульщини // Вісник Львівської академії мистецтв. – Львів, 2000. – №11. – С.170-181.
6. Постаць народного майстра Василя Турчняка в сакральному мистецтві Гуцульщини поч. XX ст. // Визвольний шлях. – К., 2000. – №5. – С.104-107.
7. Майстер-будівничий з Дялятинщини Василь Турчиняк // Українська академія мистецтв. – К.,2000. – №7. – С.181-188.
8. Художньо-образна характеристика різьблених ікон гуцульського майстра Василя Турчняка // Вісник Львівської академії мистецтв.– Львів, 2001. – №12. – С.81-91.
9. Різьблені іконостаси Василя Турчняка // Альманах Галичина.– Івано-Франківськ, 2002. – С.143-148.

АНОТАЦІЯ

ТИПЧУК В. М. Творчість Василя Турчняка у контексті церковного різьблення Західної Гуцульщини 1900-1939 років. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво, Львівська академія мистецтв, Львів, 2002.

У дисертації досліджується творчість провідного майстра дялятинського осередку народного дерев'яного будівництва і різьблення Василя Турчняка (Турчняка, Турича) (1864–25.07.1939) на матеріалі експедиційних досліджень, проведених на теренах Західної Гуцульщини і Бойківщини.

Доведено існування на території Західної Гуцульщини дяля-

тинського осередку народного дерев'яного будівництва і різьблення по дереву, який характеризувався своєрідною системою декорування предметів побуту, власною мистецькою традицією. Найвизначнішим різьблярем цього осередку в першій третині ХХ ст. був Василь Турчиняк. Він першим розпочав виготовлення іконостасів, вирізьблюючи ікони і предмети церковного інтер'єру на основі традиційного для гуцулів плоского різьблення.

Виявлено структуру орнаментальних композицій та художні особливості монументально-декоративного різьблення іконостасів і церковного обладнання майстра, визначено художньо-образні характеристики та іконографію різьблених ікон.

Розглянуто характер запозичень, трансформацій та впливів художніх стилів на різьблення предметів церковного інтер'єру митця. Визначено місце і роль Василя Турчиняка у мистецьких процесах розвитку гуцульського плоскорізьблення Західної Гуцульщини в першій третині ХХ століття.

Ключові слова: монументально-декоративне різьблення, декорування, плоскорізьблення, стильові особливості, іконостас, традиція.

АННОТАЦІЯ

Тыпчук В. М. Творчество Василия Турчиняка в контексте церковной резьбы Западной Гуцульщины 1900-1936 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.06. – декоративное и прикладное искусство, Львовская академия искусств, Львов, 2002.

В диссертации исследуется творчество ведущего мастера дялятинского центра народного деревянного зодчества и резьбы по дереву Василия Турчиняка (Турченяка, Турыча) (1864–25.07.1939) на материале экспедиционных исследований, проведенных в Западной Гуцульщине и Бойковщине.

Доведено существование на территории Западной Гуцульщины дялятинского центра народного деревянного зодчества и резьбы по дереву, который отличался своеобразной системой декорирования предметов быта, собственной художественной традицией. Выдающимся резчиком по дереву этого центра первой трети ХХ века был Василий Турчиняк. Он впервые начал изготовление иконостасов, вырезая иконы и предметы церковного интерьера на основании традиционной для гуцулов плоской резьбы.

Раскрыто структуру орнаментных композиций и художественные особенности резьбы по дереву иконостасов и церковного оборудования

мастера, определено художественно-изобразительные характеристики, иконография вырезанных из дерева икон.

Рассмотрено характер заимствований, трансформаций и влияние художественных стилей на резьбу по дереву предметов церковного интерьера мастера. Определено место и роль Василия Турчиняка в художественных процессах развития гуцульской резьбы по дереву Западной Гуцульщины первой трети XX века.

Ключевые слова: монументально-декоративная резьба, декорирование, плоская резьба, стилистические особенности, иконостас, традиция.

ANNOTATION

Турчук. В. М. Original wood carvings of Vasyl Turchynyak done in Western Huzulshchvna church interiors from 1900-1939. Manuscript.

Thesis for acquiring the candidate's degree in specialty 17.00.06 - decorative and applied art. Lviv Academy of Art. Lviv. 2002.

The thesis investigates the creative work of Vasyl Turchynyak (Tyrchenyak, Turych) (1864-25.071939), the leading master of the Delyatyn folk wood building and carving center.

Till the end of the XIX century the attention of explorers was mostly concentrated on woodworking industry of Eastern Huzulshchuna. The art of the Delyatyn master Vasyl Turchynyak and the other masters of this region were left beyond the attention of the explorers. This phenomenon slowed the scientific study of the processes which took place in Western Huzulshchuna.

The research was done by collecting material during expeditions to Western Huzulshchuna and Boikivshchyna. In the process of this investigation the wooden works of Vasyl Turchynyak were identified and their authenticity was established. This provided an opportunity to date the building of the churches more precisely.

The thesis proves the existence of the Delyatyn folk wood building and carving center. It was formed in the territory of Western Huzulshchuna at the end of the XIX century. This center is characterized by a distinct system of decoration and style in commonplace objects. Delyatyn center has its own artistic tradition.

The thesis also defines and identifies the students and followers of the Vasyl Turchynyak school..

The thesis investigates features of Vasyl Turchynyak's decoratively carved art found in the interior and exterior of regional churches from a stylistic and artistic point of view. Thus compositionally his churches can be divided into two

groups. One group follows the building canons of churches in Huzulshchuna. In the other group the master looked for the new ways in mixing different parts of the building, domes and other decorative architectural elements.

Also the character of borrowings, transformations and influences of artistic styles on his work are examined.

Vasyl Turchynyak was the first carver to use traditional Hutzul flat carving in creating icon rows and church utensils.

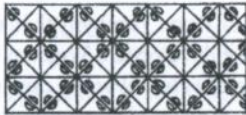
The principles of Vasyl Turchynyak's artistic carving were formed under the influence of new trends in Western European art of the period. From the standpoint of stylistic features of this leading Delyatyn master we can see the beginnings of the usage of eclectic combinations in church decorations and in the production of church objects.

Scientific research of the decorative carving of Vasyl Turchynyak in church interiors showed that the creative work of this master developed a Western Ukrainian style. Probably it preserved and prolonged the old Hutzul wood carving traditions. Vasyl Turchynyak's place in the field of monumental decorative carving is fundamental, the same as that of Yuriy Shchkriblyak in small engraving.

Vasyl Turchynyak influenced the Hutzul folk carving style and improved its artistic and technical aspects.

Main words: monumental-decorative carving, decorating, flat carving, stylistic features, icon row, tradition.

Мотиви різьблення Василя Турчиняка

Підп. до друку 8.11.2002. Формат 60x84/16.
Гарнітура "Times Neu Roman". Ум. друк. ар. 0,9.
Тираж 100 прим. Віддруковано на різнографі.

Друкарня видавництва "Плай" Прикарпатського університету
імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел. 59-60-51

АВ 53.574

М И С Т

МИСТ